

«Magtymguly, seniň adyň...»

Category: Goşgular, Kitapcy, Magtymgulynы öwreniş, Sözler
написано kitapcy | 22 января, 2025

"Magtymguly, seniň adyň..." «MAGTYMGULY, SENIÑ ADYŇ...»

Bilşimiz ýaly, Magtymguly ençeme şygylaryny Pyragy lakamy bilen ýazypdyr. Bu ýagdaý çynlakaý üns berip, goşgulara içgin aralaşsaň, şahyryň ömrüniň haýsy ýyllarynda nähiliräk garaýışlarda bolandygyny, şeýle hem şol döwürdäki özgerişleri takmynan seljermek boljak. Onsoňam beýik şahyr baradaky şu çaka çenli ýazyylan edebi-ylmy işlerde onuň Pyragy lakamy bilen haçan goşgy döredip başlandygy we anyk haýsy sebäbe görş bu lakamy alandygy hakda söhbet açylman gelýär.

Öni bilen, Pyragy lakamynyň «pyrak» (aýralyk) ýada «paryg

bolmak» (tamam etmek, gyra çekilmek) sözleriniň haýsy birinden gelip çykandygy hakda durup geçeliň. Sebäbi bu meselede hem heniz edebiýatçy alymlarymyzyň pikirleri dürlüce bolmagynda galýar. Käbir alymlarymyz Magtymgulynyn Pyragy lakamynyň «paryg bolmak» sözündenliginu nygtaýarlar. Goý, şeýledir diýip pikir edip göreliň. Emma şunda «paryg bolmaga» hem nämedir bir zatlarlar sebäp bolan bolmaly ahyryn diýen logiki sowal ýuze çykýar we bizi «pyrak» sözüne gaýdyp gelmeli edýär. Şahyryň wagtlaýyn ruhdan düşmeler zerarly, özünü dünýewi arzuw-maksatlardan gyra çekmegine, «paryg bolmagyna» sebäp bolan ýagdaýlar aýdyndyr. Ol ýagdaýlar – şahyryň ençeme agyr aýralyga yzly-yzyna duçar bolmagydyr.

Magtymguly, adyň döndi Pyraga,

Paryg bolup, çek özüňni gyraga. –

– setirlerine salgylansak, bu çaklamamyz aýdyň bolýar. Şeýle hem.

«Aýra düşüp käbeden, goýdum Pyragy adyma» – setiri bolsa muny tassyklaýar.

Bu makalada esasy gozgamak isleyän meselämiz şahyryň haýsy döwürlerinde we haýay anyk fakt zerarly ilkinji şygrynda ulanyp başlandygy baradaky çaklamamyzy orta atmakdan ybatatdyr. Sebäbi şahyr Pyragy lakamyny dürli elegiýa şygylarynda ulanypdyr. Şeýlelikde, onuň bu lakamy ilkinji gezek haýsy aýralyk zerarly ulanyp başlandygyny seljermek kynalýar.

Şu maksat bilen şahyryň saýlanan goşgularynyň köpcülige has giň ýaýran neşirine (1976 ý) Pyragy ady bilen ýazylan kyrk alty çemesi goşga duşmak bolýar. «Kerem islärin», «Ýar bizim sary», «Kaýda sen», «Ilden uýalmak», «Gan çykar» we beýlekiler...

- Biziň sowalomyza, belki, şu goşgularyň birinden jogap tapylar?**

Mysal üçin, «Bolsun, Pyragy» goşgusyndan çen tutsaň, şahyr Pyragy lakamy bilen iň bolmanda elli ýaşyň ahyrlarynda ýazyp başlapdyr diýmek bolar. Goşguda:

Ömrümi goja eýlediň,
Gitdi ýigitligiň çagy –

diýen setirler bar. Iň soñunda bolsa:

«Magtymguly seniňa adyň,
Bolsun indi goý Pyragy»

diýipdir. Emma «Kaýda sen?» goşgusynda:

Aýra düşüp Käbeden,
goýdum Pyragy adyma,
Il-ulus hanadanyň, düşdi
peder bu gün ýadyma,
Ger ki garaçy bu gün,
gol urdy göwher zadymas,
Walydym, Mekge-Medinäm,
mähribanym kaýda sen –

diýen soñky bendine üns bersek, başky gelnen netije barada täzeden oýlanmaly edýär. Bu goşguda kakasy Döwletmämmediň, ejesi 0razgülüň aradan çykmagy ýada salynýar. Şeýlelikde, şahyr 1733-nji ýylda doglupdyr diýen senäni esas edip alsak ee Azady 1760-nyk ýylda aradan çykan bolsa, Magtymguly Pyragy lakamy bilen takmynan, 27-28 ýaşlarynda ýazyp başlamaly. Belki-de, şahyryň doglan senesimi 5-6 ýyl aňry çekmeli bolar?! Şahyryň «Bu dünýä» goşgusynda:

Magtymguly, adyň döndi Pyraga,
Paryg bolup, çek özüňni gyraga –

diýen setirlerindən Pyragy lakamynyň onuň döredijiliginr eýýäm ymykly girendigini aňmak bolýar. Bu goşgy başdan-aýaga dünýä hakda anyk pikir ýöretmelerden ybarat. Dürli kitaplardan okap, çuň bilim alan Magtymguly şol düşunjelerini terligi bilen sygra geçiripdir.

Şahyryň «Kerem islärin» goşgusyndan çen tutsaň, onuň Pyragy lakamyny ýokardaky çaklamalarymyzdan has ir ulanypdyr diýmek boljak. Ýagny bu goşgy hem Pyragy lakamy bilen ýazylypdyr we

tutuşlygyna öz maşgala durmuşyna, ykbalyna bagışlanypdyr:

Ýigrimi ýaş ötdi menden,
Hezil etmedim dünýä senden...

Elbetde, bu ddkl ýigrimi ýaşda ýazylan pikir däl-de onuň has kämil ýyllarynda ýazylyp, ömrüniň ýigrimi ýaş pursatlaryny ýatlamakdan ybaratdyr. Şu goşgynyň ahyrky bendifde hem onuň ýeňnesi Akgyz bilen durmuş gurandygy aňlanylýar. Magtymgulynyn 25 ýaşyndaka, 33 ýaşly Akgyza dakylandygyny bize anyk rowaýatlara salgylanýan ylmy işlerden mälimdir. Rowaýata görä, her näçe agyr görseler-de, olar nikalaşypdyrlar. Meger, Magtymguly:

«Namysly goç ýigit alsa ýeňňäni,
Her günde agasy ölen ýalydyr» –

diýen setirlerini bu agyr dessuryň garşysyna çykyp bilmänligi üçin däl-de, eýsem diňe alaçszlyk zerarly, bagyr awusyna ýazan bolsa gerek.

Ylmy materiallardan, rowaýatlardan (bular bir-birlerine esasan laýyk gelýärler) ugur alsak, beýik şahyryň ömründäki iň gynançly wakalar yzly-yzyna bolup geçýär. Meñlidен aýrylmagy, agalarynyň dereksiz ýitmegi, Akgyza dakylmagy, soň ata-eneden, çagalary Ybraýym we Sarydan (Mollabäbek) aýrylmagy şahyra çekip-çydardan juda agyr wakalardyr. Munuň özi şahyryň Pyragt lakamynyň «Pyrap» sözündendigini doly tassyklaýar. Magtymgulynyn Akgyza dakylmagy baradaky rowaýata dolanyp geleliň. Zelili şahyryň oglunyň gelni Hallı ejäniň maglumatlarynda şeýle sözler bar:

«Magtymguly on sekiz ýaşa baranda, obadaşlary, özuniň ýakyn daýzasynyň gyzy Meñlä aşyk bolýar».

Diýmek, Magtymguly, takmynan 1751-nji ýylда Meñli bilen halaşýar. «Emma söýgi ykbaly şowsuz tamanlanyp, Meñlini Şyhym harpyk diýen gurply we ýaşy uly adama durmuşa çykarýarlar. Soň şahyryň durmuşynda has agyr ýagdaý ýuze çykýar. Ol Idris baba medresesinde (Halaçda) okap ýörkä Etrege görme-görse gelýär.

Şonda Buzlypolat serdar Akgyzy başga ýere berip goýbermegin gelşiksizdigini duýduryp, ýaşulularyň teklip-talabyny aýdýar. Magtymguly Buzlypoladyň näme aýtjak bolýanyna düşünip, ýer dyrmap, derläp oturýar».

(«Magtymguly hakynda halk rowaýatlary», Aşgabat-1956 ý, 22-sah.)

Ýagny Magtymguly bu teklibe garşıy çykyp bilmän, alaçsyzylalaşýar. Soñ Akgyza hem Azadynyň şu teklibi aýdylanda ol: «Balam-kösegim diýip oturan hormatly adamlaryň göwnüni ýykyp bilmerin. Men razy...» diýipdir. Şeýlelikde, 25 ýaşly Magtymguly bilen 33 ýaşly ýeňnesiniň başyny çatypdyrlar. (Bu barada hem heniz edebiýatçı alymlar dürli pikirlerde durýarlar).

Ýokarda mysal getiren goşgularymyza dolanyp geleliň. «Kerem islärin» goşgusy «Kaýda sen?» goşgusyndan öñ döredilen ýaly bolup dur. Emma dakylma zerarly Magtymguly üçin hem, Akgyz üçin hem mazasyz durmuş dowam edip, Azadynyň aradan çykmagy-da munuň üstesine bolup, Magtymguly şundan soñ «Kerem islärin» goşgusyny ýazan bolsa gerek.

Şahyr:

Garradykça goldan gitdi ynsabym?
Eýa dostlar, ellä ýetişdi salym –

diýen setirleri bilen başlanan «Ýetişdi salym» şygrynda hem Pyragy lakamyny ulanypdyr. Şeýle hem Pyragy ady bilen ýazan «Bendi boldum» şygrynda:

Magtymguly, ismiň seniň bolsun gerekdir Pyragy –
diýip ýazypdyr.

Şu we mysal getirilmedik beýleki şygylaryndan görnüşi ýaly, şahyr Pyragy lakamy bilen takmynan 27-28 ýaşlarynda ýazyp başlan bolsa gerek. Şeýle hem şahyr Meňlini has soňraky – elli ýaşlaryndaky döreden şygylarynda häli-şindi ýatlaýar.

- Makaladaky iň ilkinji «Bolsun Pyragy» atly şygrymyza dolanyp geleliň

Takmynan elli ýaşyň ahyrynda ýazylan bu goşguda hem «Magtymguly, seniň adyň, Bolsun indi goý, Pyragy» diýen setirler bar ahyry. Ýagny Magtymguly elli ýaşlarynda Pyragy lakamyny ulanyp başlapdyr diýmelimi? Ýok, biziň pikirimizce, bu setirler diňe Pyragy lakamynyň indi hemişelik ornaşandygyny ýene bir gezek nygtaýar.

Magtymgulynyň Pyragy ady bilen ýazan şygyrlaryny ylmy taýdan içgin seljermegiň köp zatlary aýdyňlaşdyrmaga kömek etjekdigi şübhesisizdir. Bu, elbetde, öni bilen bu ugurdan ýörite işleyän, oýlanmaga, deňeşdirmäge doly mümkünçilikleri bolan alymlarymyzyň wezipesidir. Biz bolsa diňe ýüzügra öz okyjy pikirimizi orta atmak isledik.

Annagylyç ESENOW. Magtymgulyny öwreniș